

Uskonnollisen pluralismin haaste

Uskonnon ja kirkkojen asema muuttui Itä-Euroopassa radikaalisti kommunistivallan romahdettua. Vuosikymmeniä kestänyt uskonnonvastainen taistelu taukosi ja ”maallistaminen” päättyi. Tilalle on kuitenkin tullut uusi taistelu: taistelu sieluista jälkikommunistisissa yhteiskunnissa. Kyse on siitä, mitkä uskonnolliset yhdyskunnan saavat ottaa osuutensa kasvavasta uskonnollisuudesta.

Rautaesiripun murtuminen avasi ovet lukuisille uskonnollisille toimijoille. Entiset sosialistiset maat nähtiin lähetyksenkenttänä, johon pitää pikaisesti viedä evankeliumia, skientologiaa, moonilaisuutta tai perustaa Krishna-yhteisö. Entisten sosialististen maiden suurkaupungeista tuli nopeasti maailmanuskontojen näyttelypaikkoja, joiden kaduilla kompasteli erilaisiin uskontojen tarjoajiin.

Monet Itä-Euroopan perinteisistä valtakirkoista suhtautuvat kriittisesti nopeasti laajentuneeseen uskonnolliseen tarjontaan. Tämä on osittain ymmärrettävää: kirkot kärsivät vuosikymmeniä valtion painostuksesta ja kun vaino loppui, ne joutuivat heti sen tosiasian eteen, että osa niiden jäsenistä siirtyi muihin uskonnollisiin liikkeisiin.

Näissä olosuhteissa perinteiset kirkot kokevat olevansa epäoikeudenmukaisessa kilpailussa ulkomaisten uskonnollisten liikkeiden kanssa. Ulkomaisilla uskonnollisilla liikkeillä ei ole kommunistivallan jättämää painolastia. Ne ovat hankkineet laajan kokemuksen evankelioimisesta

ja opettamisesta ja niiden taloudelliset resurssit ovat usein huomattavasti paremmat kuin alueen perinteisillä kirkkoilla.

Samanaikaisesti on kuitenkin myös tekijöitä, jotka tukevat perinteisten kirkkojen asemaa. Uskonto voidaan nähdä enemmän kansalliseen taustaan kuuluvana kuin yksilöllisen valinnan asiana. Tämä ajattelu näkyy selvästi Venäjällä, jossa 80 % väestöstä pitää itseään ortodoksina. Ortodokseja on huomattavasti enemmän kuin uskovina itseään pitäviä ja ateisteistakin puolet katsoo olevansa ortodoksi. Perinteisten kirkkojen asemaa tukee myös se, että ne ovat historiallisen muistin kantajia. Ne edustavat perinnettä, joka väkivalloin katkaistiin ”kommunistisen rikoksen” aikana. Valtakirkkojen asemaa tukee myös se, että ne olivat ainoita laajoja organisaatioita, jotka säilyivät valtiollisen keskittämisen aikana. Usein ne säilyttivät myös tietyn autonomian suhteessa valtioon ja kykenivät tarjoamaan vaihtoehtoja totalitaristisessa yhteiskunnassa.

Kirkon ja valtion suhteita on jouduttu määrittelemään uudelleen. Peruslähtökohtana on ollut kirkon ja valtion ero toisistaan. Käytännössä on kuitenkin lukuisia asioita, joiden vuoksi tätä peruslinjausta joudutaan tarkentamaan. Kirkon ja valtion ero ei merkitse sitä, etteivät kirkot voisi toimia yhteiskunnallisina organisaatioina. Valtion tulee hyväksyä kirkkojen julkinen toiminta. Myös kirkkojen tuottamat sosiaalipalvelut synnyttävät kirkkojen ja valtion välille toimialueen, jolle valtion on luotava muodolli-

set säädökset. Kirkoilla on myös perusteltuja vaatimuksia suhteessa niiltä kansallistettuun omaisuuteen. Riippumatta siitä, palautetaanko tätä omaisuutta, valtio joutuu laatimaan asiaan liittyvät säädökset. Tässä suhteessa perinteisillä kirkoilla voi olla erilaisia omaan historialliseen asemaansa liittyviä vaatimuksia kuin uusilla uskonnollisilla yhteisöillä. Nämä vaatimukset voivat olla ristiriidassa uskontojen tasapuolisen kohtelun periaatteen kanssa. Valtio joutuu myös määrittelemään sen, millä perusteilla uudet uskonnolliset liikkeet voidaan hyväksyä ja millainen juridinen asema niillä on. Uskonnollisen yhteisön statuksella voi olla huomattavaa taloudellista merkitystä, jos ”kirkon” asema tuo mukanaan tiettyjä etuoikeuksia, kuten voittoa tuottamattoman yhteisön statuksen, oikeuden oppilaitosten perustamiseen sekä tiettyjä veroetuja. Juridisen aseman määrittely ja yhteisön luonteen arviointi jäävät valtion tehtäviksi.

Eräissä tapauksissa perinteiset valtakirkot ovat itse pyrkineet aktiivisesti vaikuttamaan siihen, että uskontolainsäädäntöä tiukennettaisiin suhteessa uusiin uskonnollisiin liikkeisiin. Näin on tapahtunut muun muassa Venäjällä ja Puolassa. Etenkin Venäjällä prosessiin on liittynyt uusien uskonnollisten liikkeiden leimaamista haitallisiksi ja vaarallisiksi. Monet argumenteista on poimittu Länsi-Euroopan kulttien vastaisten liikkeiden propagandasta 1960- ja 1970-luvulta. Vaikka väitteet eivät sovi Venäjän todellisuuteen, ne ovat muokanneet ilmapiiriä ja vaikuttaneet osaltaan niihin tiukennuksiin, joita uskontolainsäädäntöön on tullut suhteessa uusiin uskonnollisiin liikkeisiin.

Itä-Euroopan kirkoilla on erilaisia strategioita toimia uudessa tilanteessa. Konservatiivisessa strategiassa käännetään menneisyyteen ja edellytetään kirkolle samanlaista asemaa kuin ennen kommunistivaltaa. Lähtökohtana eivät ole tämän päivän ja tulevaisuuden haasteet, vaan nykyhetki haluttaisiin muuttaa menneestä käsin menneisyyden kaltaiseksi. Tämä lähestymistapa torjuu modernisaation. Se näkee nyky-yhteiskunnan ”sairaana” ja korostaa, että yhteiskunta voidaan parantaa vain uskonnollisilla periaatteilla. Tämän

tyyppinen strategia johtaa uskonnon privatisoitumiseen ja konflikteihin modernin yhteiskunnan kanssa.

Liberaali lähestymistapa puolestaan edellyttää, että kirkkojen tulee sopeutua vallitsevaan yhteiskuntaan. Niiden organisatoristen muotojen ja toimintatapojen tulee vastata nykyhetkeä, mutta kirkon varsinainen tehtävä ei siitä muutu. Kieli, jolla uskontoa välitetään muuttuu, ei uskonnon sisältö. Tässä ajattelussa myös korostetaan maallikoiden merkitystä.

Pluralismi, avoimuus ja modernisaatio on yleensä hyväksytty niiden kirkkojen piirissä, jotka eivät voi saavuttaa valta-asemaa suhteessa muihin tunnustuskuntiin ja uskontoihin. Sen sijaan Itä-Euroopan perinteisissä valtakirkoissa modernisaatiota vastustavat ja konservatiiviset strategiat ovat vallitsevia. Osana konservatiivista strategiaa liioitellaan uusien uskonnollisten liikkeiden aiheuttamaa uhkaa. ”Vaarallisia” liikkeitä saa kuitenkin hakea suurennuslasilla. Lisäksi uusien uskonnollisten liikkeiden kannattajamäärät ovat jääneet marginaalisen pieniksi verrattuna perinteisten valtakirkkojen kannattajamääriin. Kolmanneksi, valtakirkkojen näkökulmasta uusien uskonnollisten liikkeiden lisääntyvä elinvoimaisuus ei välttämättä ole uhka, vaan mahdollisuus, sillä niiden kasvun ei tarvitse syödä valtakirkkojen kannattajamäärää – päinvastoin. Kyseessä voi olla uskonnollisuuden kasvu yleensä, josta valtakirkkokin saa osansa. Tykki kannattaisi suunnata uskonnolliseen välipitämättömyyteen eikä uskonnolliseen aktiivisuuteen.

Kimmo Kääriäinen

Kirjoittaja on Kirkon tutkimuskeskuksen johtaja